

**ZARIF BİR İSTANBUL EFENDİSİ:
SAFİYE SULTANZÂDE MEHMED REZMÎ'NİN
DÎVÂNI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ**

Okt. Mehmet GÜRBÜZ*

ÖZ: Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî, 17. yüzyıl şairlerindedir. Rezmî'nin bilinen tek eseri divanıdır. Divanda, şairin kendisine, çevresine ve devrin sosyal hayatına dair pek çok ipucu bulmak mümkündür. Sade ve anlaşılır bir dille şiir yazan Rezmî, deyimleri ve kalıplaşmış halk söyleyişlerini de şiirlerinde sıkça kullanmıştır. Bu makalede, Rezmî'nin divanı ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî, 17. Yüzyıl

**An Intellectual Gentleman of Istanbul: Safiye Sultanzâde Mehmed
Rezmî's Divan and His Literary Personality**

ABSTRACT: Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî is one of the poets of seventeenth century. The only known literary work of Rezmî is divan. In Divan, it is possible to find lots of traces concerning the details about himself and his environment, reflections of social life of his period. Rezmî had written his poems in clear and in unsophisticated Turkish. He had also used many of idioms and stereo-typed public expressions in his poems. In this article, the literary peculiarity of Remzi and about his Divan are focussed on.

Key Words: Divan, Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî

Osmanlı hanedanına mensup şairlerden biri olan Rezmî, gerek kişiliğiyle, gerek çok yönlü sanatçı kimliğiyle zarif bir İstanbul efendisi olarak yaşadığı dönemde dikkat çeken bir şahsiyettir.

Rezmî'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, kaynaklardaki bilgilerden hareketle, 1645-1655 tarihleri arasında doğduğu söylenebilir. Babası, Siyâvuş Paşa-yı Sâni'nin oğlu Hüseyin Paşa'dır. Annesi, IV. Murat'ın üç kızından biri olan Safiye Sultan'dır. Bu sebeple

* Bozok Üni. Rektörlük Türkçe Böl., meingurbuz@hotmail.com

Rezmî, “Sultanzâde” olarak tanınmıştır. IV. Mehmet ve III. Ahmet dönemlerinde devletin çeşitli kademelerinde pek çok görev almış olan Rezmî, şiirlerinde sıkça bahsettiği, Beşiktaş’taki köşkünde 29 Safer 1131/21 Ocak 1719 tarihinde, Cumartesi günü vefat etmiştir.

Rezmî’nin kabri, Beşiktaş’ta Sinan Paşa Mahallesi’nde, eski adı Maksem-i Tophane olan ve Beşiktaş’tan Akaretler’e giden caddenin hemen başında, sağ tarafta yer alan aile mezarlığında bulunmaktadır. “Sultanzâdeler” soyunun ilk üyesi olan Mehmed Rezmî’nin mezarının etrafında teşekkül etmiş olan bu mezarlıkta, ailenin dört kuşağından 19 şahsın mezarı bulunmaktadır¹.

Kaynaklarda Rezmî’nin hayatına, ailesine, görevlerine, kişiliğine ve edebî kişiliğine dair çeşitli bilgiler bulmak mümkündür. Onun kişilik özelliklerine dair olumlu ifadeler yer veren tezkirelerin çoğunda şairliğine dair değerlendirme yapılmamıştır. *Vakâyiü’l-Fuzalâ*’da ve *Tuhfe-i Nâilî*’de onun şairliği hakkında bir yorum yapılmazken, *Sicill-i Osmânî*’de sadece “şâir idi” (Mehmed Süreyyâ 1315: 216) ifadesine yer verilmiştir. *Sâlim Tezkiresi*’nde şairin Şehzade İsa’nın doğumuna düşürdüğü tarihle ilgili olarak; “*mısrâ-ı târîhde nâzikâne derc eylemek vecî üzere bu mısrâ-ı pâkleri hak bu ki be-gâyet hoş-âyende ve dil-ârâ ve ilhâmât-ı feyz-i Hudâ’dan bir mısrâ-ı ber-cest-e-i bî-hemtâdir*” (Sâlim 1315: 289) ifadelerine yer verilmektedir. *Safâyî Tezkiresi*’nde de “*gâh gâh eş’âr ile âzmâyiş-i tab’ etmekle bu kelimât-ı belâgat-âyât ol mîr-i iklim-i suhan-dân ve kalem-rev-i mülk-i irfânın zâde-i tab’-ı bî-hemtâsı olan âsârındandır*” (Çapan 2005: 243) ifadeleriyle Rezmî’nin şairliği ve şiiri övülmüştür.

Tezkire yazarlarının şairin kişiliğiyle ilgili yapmış oldukları değerlendirmeler, onun âlim ve arif bir kişi olduğu yönündedir. Şairin kişilik özellikleri ve şiirlerinin genelinde hâkim olan eğlence meclisi teması ile seçmiş olduğu mahlas tezat oluşturmaktadır. *Safâyî Tezkiresi*’nde ve *Mecmuatü’t-Terâcim*’de yer alan “*şi’r ü inşâya ve gül-bün-i hoş-bûy-ı eş’âra dest-resden sonra fenn-i silahşoride mâhir ve meydân-ı rezmde arz-ı hünere kâdir olmagla mahlas-ı mezbûru ihtiyâr etmişdir*” (Çapan 2005: 241; Mehmet Tevfik Efendi 1989: 238) ifadesiyle, savaş sanatında yetenekli olduğu için şairin Rezmî mahlasını seçtiği söylenmektedir. Ancak silahşor-ı şehriyârî, ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âlî, kedhüdâ-yı bevâbîn, mîr-i ahûr-ı sânilik, çavuşbaşı vekilliği, şikk-ı sâni defterdarlığı görevlerinde bulunmuş olan Rezmî hakkında, onun savaşa katıldığını gösteren,

¹ Rezmî’nin hayatı ve kişiliği başka bir makalede ele alındığından tekrara düşmemek için aynı bilgiler burada verilmemiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Gürbüz, “*Hanedandan Bir Şair: Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî*”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, İlkbahar 2008/45, s. 173-185.

hatta -atandığı görev sebebiyle kısa bir süreliğine Edirne'de bulunmasının haricinde- İstanbul dışına çıktığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Üstelik kaynaklarda yer alan “*sinn-i şebâba tahsil-i maârif-i bî-hisâb edip*” (Çapan 2005: 241), “*yetmişlik, vakûr, necîb bir pîr*” (Mehmed Süreyyâ 1315: 216), “*bir mîr-i ser-bülend olup âlem-i sığârından vakt-i pîrîye gelince kûşîş-i maârif ve taleb-i avârifden hâlî degiller idi*” (Sâlim 1315: 289), “*merhûm-ı mezbûr maârif ile meşhûr idi*” (Şeyhî Mehmed Efendi, 1989: 740), “*hakkâ ki lâyık-ı izz ü ikbâl bir zât-ı huceste-hisâl*” (Çapan 2005: 243), “*kibâr*” (Şeyhî Mehmed Efendi 1989: 739), “*nâzik-tabîat sûtûde-marifet nik-nefes memdûh-etvâr bir zât-ı celîlü'l-mikdâr*” (Sâlim 1315: 289) ifadeleriyle, onun ilim ve marifet sahibi, nazik ve kibar bir kişi olduğu söylenmektedir. Bu bilgilerden Rezmî'nin savaşı bir yapıya sahip olmadığı söylenebilir. Şair, mahlasını Rezmî yani “savaşla ilgili” anlamına gelen bir kelime olarak seçmekle birlikte, şiirlerinde daha çok sevgilinin güzelliği, sevgiliye duyulan aşk ile mey ve eğlence meclisleri gibi konuları işlemiştir. Güzel sanatlarla meşgul bir insan, yapı olarak da savaşla ilgili hususlardan uzaktır. Bu şekilde romantik bir yapıya sahip olan bir şairin Rezmî mahlasını alması, onun savaşlara katılma isteğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Rezmî'nin bugün için bilinen tek eseri *Divanı*'dır. *Mecmua-i Tevârih*'te *Divanı “ve sâ'ir âsârı”* (Hüseyin Ayvansarâyî 1985: 251) olduğu yazılıysa da taradığımız kaynaklarda ve kütüphane kataloglarında bu ifadeyi teyit edecek bir bilgiye ya da şairin başka bir eserine rastlayamadık. Eserin elimizdeki tek nüshası², İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler

² Divanın nüshası, 220x143 – 167x88 ölçülerinde olup yaldız kahverengi meşin ciltli, şemseli ve kenarları sulu zencireklidir. Avrupa kâğıt üzerine talik hatla yazılmış eser, her birinde 19 satır bulunan 112 yapraktan meydana gelmektedir. Eserin başından beş sayfa boştur. Kapak içerisinde “Yıldız Kütüphanesi 2822/71” kaydı bulunmaktadır. İlk sayfada “Rezmî Mehmed Beg İbni Safiyye Sultân”, “Dîvân-ı Rezmî”, “7 Kânûn-ı Sâni 1928” tarihli Yıldız Kütüphanesi mührü ve “Üniversite 5499” kaydı ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi mührü yer almaktadır. İkinci sayfada “Bin yüz toksan üç senesi mâh-ı rebîü'l-âhir on dördüncü cuma günü maraz-ı hummâya mübtelâ olmuşuzdur. Cemâziyü'l-evvelün on üçüncü pençenbe günü halâs olup li'llâhi'l-hamd ve'l-.....] sıhhat bulmuşuzdur. Sene 1193” kaydı ile kenarda Sâbit'in bir beyti yer almaktadır. Beşinci sayfada ise “Safiyye Sultanzâde Mehmed Beg Dîvânı”, “Sâhib-i Dîvân Hibetu'llâh Sultân Binti Sultân Abdü'l-hamîd Hân” kayıtları bulunmaktadır. Rezmî'nin şiirleri, nüshanın 1b-109b varakları arasındadır. 99a'da tamamlanmamış bir beyit mevcuttur. 110b ve 111a'da Bâkî'ye ait dört kalenderî, 111b'de Şehdî'ye ait bir semâî, kenarda ise Necîb Efendi'ye ait bir kalenderî, 112a'da kime ait olduğu belli olmayan beş beyit, 112b'de altı beyit, 113a'da birbiriyle kafiyeli dört mısradan oluşan bir bent, akabinde “Beyt” başlığı altında mürekkep dağıldığı için okunamayan bir mısra, yine “Beyt” başlığı altında birbiriyle kafiyeli beş mısradan oluşan bir bent, 113b'de kıt'a başlığı altında mesnevî kafiyeli iki beyit bulunmaktadır. Eserin geneli muntazam bir şekilde cetvellidir. Ancak boş bırakılmış veya cetvel çekilmemiş olan varaklar da vardır. Gazeller bölümünde, buldukları sayfalardaki şiirlerle aynı kafiyede, sayfanın kenarlarına yazılmış 114 tane gazel bulunmaktadır.

Kütüphanesi T.5499 numarada kayıtlıdır. Ancak tezkirelerde Rezmî'nin şiirlerine verilen örnekler, kullanılan kelimeler ve ekler bakımından, *Divan*'dakilerden farklılıklar göstermektedir. Bu durum *Divan*'ın başka nüshaları olabileceğini düşündürmektedir.

Şairin, eserinin bitişine düşürdüğü tarihten (Gürbüz 2005: 390) *Divan*'ını 1110/1698 yılında tamamladığı anlaşılmaktadır. Ancak eserde daha sonraki yıllarda meydana gelmiş çeşitli olaylara düşürülmüş tarih beyitleri bulunmaktadır. İstinsah kaydı bulunmayan nüshanın müstensihinin kim olduğuna dair bilgi de yoktur.

Divan'da 7 kaside, 2 mesnevi, 535 gazel, 3 tahmis, 1 tercî-bend, 47 kıt'a, 189 müfred olmak üzere toplam 786 şiir bulunmaktadır.

Divan'daki gazeller, başlıksız olarak yazılan mutavvel gazelin, "Gazeliyyât-ı Bî-nukât" başlığı altına noktasız harflerle yazılmış gazellerin ve "Gazeliyyât" başlığı altına yazılmış olan diğer gazellerin yer aldığı üç bölümden oluşmaktadır. *Divan*'ın baş kısmında kasideler arasında yer alan 25 ve 26 numaralı kıt'alar, kaside bölümlenmesine sahip oldukları halde kıt'a nazım şekliyle kafiyelenmişlerdir. Musammatlar bölümünde yer alan, "Tercî-bend ve Tevbe-nâme Alâ-hurûfi't-teheccî" başlığını taşıyan şiirin her bendi, sırasıyla Arap alfabesinin bir harfiyle kafiyelenmiştir. *Divan* şiiri geleneği içerisinde çok sık görülmeyen şekle ait bu hususlar Rezmî'nin orjinallik arayışının bir sonucu olmalıdır.

Divan'da Arapça ve Farsça kelimelere göre Türkçe kelimelerin sayısı oldukça fazladır. Buna paralel olarak az sayıda Arapça ve Farsça tamlama kullanılmıştır ve bu tamlamaların çoğunluğu iki kelimedenden oluşmaktadır. Zaman zaman halk söyleyişlerine yer veren şair deyimlerden sıkça yararlanmışır. *Divan*'da yer alan deyimlerin çeşitliliği ve sayılarının çokluğu dikkat çekicidir.

Türkçe kelimelerin yoğun olarak kullanılması vezin konusunda bir takım problemleri de beraberinde getirmiştir. *Divan*'da çok sayıda imale ve zihaf göze çarpmaktadır. Ancak kimi vezin problemleri imale ya da zihafı giderilememektedir. *Divan*'daki bu tarz sorunlara şu iki beyit örnek verilebilir:

Olur olmaz yire fetvâya mürâcaat itmen
Öldüren agyârı o dem üstine hîç kan düşmez (G.207/2)

Müfrit sözünü dinleme meclisde mutribâ
Çal ûdi başına kim dir ise bu rebâbı ko (G.411/6)

Yukarıdaki beyitlerde "mürâcaat, agyârı, başına" kelimeleri imlalarına sadık kalınarak okunduklarında beyitlerin vezinleri bulunmamaktadır. Aruz hatası olarak değerlendirilen bu tür kullanımların aslında "şairlerin aruz tasarrufu/tercihi" olabileceği de düşünülmelidir. Kelimelerdeki

hece sayısının artırılması ya da birden fazla heceye sahip kelimelerde ünlülerin atılarak hece sayısının azaltılması gibi yöntemlerle vezin bulunabilmektedir (Aksoyak 2008: 68-69). İlk beyitteki “mürâcaat” kelimesi “mürâcat”, “agyârı” kelimesi “agyır”, diğer beyitteki “başına” kelimesi “başna” şeklinde okunmasıyla vezin çıkmaktadır.

Rezmî, zaman zaman şairlik kudretini yetersiz görmüş ve özeleştiri yaparak bunu dile getirmiştir. Şair çok söz söyleyen kişilerin hata yapmasının normal olduğunu ifade ederken kendi şiirlerindeki hatalara dikkati çekmekte ve bunları okuyucuların insafına bırakmaktadır. Bu ifadelerin mütevazilik olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Dardur redîf darılma Rezmî
Semend-i tab'un dahı yavaşdur³ (K.7/23)

Olur lâ-büd hatâ müfrit kelâm oldukda herkesde
Anı afv eyler elbet munsif-i sâhib-kerem-kânı (T.1/4)

Buna karşın Rezmî pek çok beyitte şairlik kudretini yücelten ifadelere yer vermiştir. Söz meydanında pek çok şair vardır; fakat kendisi gibi hoş sözlüsü yoktur. Dünyada anlayışsız, bilgisiz şair çok fazladır; onun gibi nüktedanı ise ancak binde bir gelir. Güzelleri övmeye bir benzeri daha yoktur. Şairlik meydanında kendisiyle yarışabilecek kimse bulunmamaktadır. Şiirleri insanlar üzerinde yakıcı etkiye sahiptir.

Binde bir gelür cihâna nüktedân bil Rezmîyâ
Âlemi dutsa ser-â-pâ cümle nâ-dân çok degül (G.302/5)

Bu meyden gör semend-i tab'un artar cünbişi Rezmî
Senünle hem-'inân olur var ise işte bu meydân (G.391/5)

Gerçi ki hezârân bulunur şâ'ir-i pür-gû
Benden gibi bir var mı bu gülşende hoş-elhân (K.2/42)

Şiirlerini “dil-cûy, levendâne, lezîz, nâzik, nâzik-ter, rengîn, rikkatli, şî'r-i âbdâr, şî'r-i dil-keş, zengîn” ifadeleriyle vasıflandıran Rezmî'ye göre, şiirde mazmun gibi zorlayıcı kaideler boşuna zahmettir; şiir zorlamadan uzak olmalı, okundukça gamlı gönüllere safa vermelidir.

Nice bir dolaşalum kâküle mazmûn diyerek
Rezmîyâ gâhî gazel böyle levendâne gerek (G.274/5)

Tekellüfsüz gerek Rezmî hulâsa şî'r-i dil-keş kim
Okındukça safâ vire o tab'-ı müstemendâna (G.463/5)

³ Beytin vezni bulunamamıştır.

Ahmed Cevdet Bey'in -Recâizâdelerin konağında yapılan toplantılarda okunan beyitlerden oluşan ve edebî zevkin ürünü olarak ortaya çıkmış olan- *Nevâdirü'l-Âsâr* adlı eserinde Rezmî'nin aşağıdaki iki beyti yer almaktadır. Bu durum, şairin şiirlerinin beğenilmişlik seviyesini göstermektedir.

İtdügi lutf u mürüvvetleri devrinde o Cem
Serçe parmağı kadar eylememişdür Hâtem
(*Recaizâde Ahmed Cevdet 1998: 285*)

Kayd olaldan o ham-ı zülf-i abîr-efşâna
Bir kıl ile yedilür şimdi dil-i dîvâne
(*Recaizâde Ahmed Cevdet 1998: 376*)

Şair, *Divanı*'nın tamamlanmasına düşürdüğü tarihin bir beytinde, şiir söylemekteki amacının, insanların okudukça kendisine dua edecekleri bir eser bırakmak olduğunu söyler. Şairlik, ona Allah'ın bir lutfudur.

Geldi sahrâ-yı 'ademden bu vücûd-ı bî-vücûd
Bana teshîl eyledi vâdî-i şî'ri ol Hudâ (G.6/2)

Cihânda güft ü gûdan maksad-ı aksâ budur ancak
Okındukça duâya eyleye tergîb ihvânî (T.1/5)

Başka bir şaire nazire yazmayan Rezmî⁴, kendi gazellerinden üçünü tahmis etmiştir. Bu durum onun kendi şairliğini ve şiirlerini beğendiğinin bir göstergesidir. Ayrıca Rezmî, şiirini başarılı bularak, aşağıdaki beyitlerde gazellerine nazire istemektedir. Fakat Rezmî'nin şiirlerine nazire yazan bir şair tespit edemedik⁵.

Süvâr olmuş semend-i tab'ına var ise ey Rezmî
Buna gelsün nazîreler disünler işte çün meydân (G.360/5)

⁴ Sâlim Tezkiresi'nde, Rezmî'nin 155 numaralı müfredinin, Safâyî Tezkiresi'nde belirtildiği gibi Enis Receb Dede'nin bir gazeline nazire olmadığı mütalaa edilmektedir. (Sâlim 1315: 289) Ancak Safâyî Tezkiresi'nin Pervin Çapan tarafından hazırlanan metninde, ne Rezmî ile ilgili bölümde ne de Enis Receb Dede ile ilgili bölümde böyle bir bilgiye rastlayamadık. Bu konuya M. Fatih Köksal'ın hazırlamış olduğu doktora tezinde de değinilmiştir. (Köksal 2001: 8).

⁵ Hisâli'nin *Metâliü'n-Nezâir* adlı eserinde, Rezmî adlı bir şairin matla beyti yer almaktadır (Kaya 2002: 126). Ancak böyle bir şiir Rezmî Divanı'nda bulunmamaktadır. Burada bahsedilen kişi, Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî'den farklı bir Rezmî olmalıdır. Yine *Silahdar Tezkiresi*'nin İhsan ile ilgili bölümünde, İhsan'ın Rezmî mahlaslı bir şairin gazeline yapmış olduğu tahmis yer almaktadır (Silahdarzâde Mehmed Emin yz.: 5a). Söz konusu gazelin elimizdeki Rezmî Divanı'nda bulunmamasından hareketle bu Rezmî'nin de başka bir Rezmî olduğunu söyleyebiliriz.

Görsün ol çeşm-i gazâlânesini dil-dârun
Rezmiyâ sonra nazîre diyeler bu gazele (G.464/5)

Divan'da dört şairin adı geçmektedir. Şair, bunlardan Bâkî ve Dürrî'yi⁶ kendi şairlik yeteneğinin üstünlüğünü ifade etmek için anmıştır.

Bâkî eyler ser-nihâde görse bu târîhini
Hak budur ki mevkiinde oldu bu cây dil-nişîn (T.50/8)

Rezmî, muhtelemelen gözden düştüğü bir dönemde yazmış olduğu kasidede, kendini çağdaşı olan Dürrî ile karşılaştırmakta ve şairlik kudretini ondan ve diğer bütün şairlerden üstün görmektedir.

Dürrî gibi bir görmeyeler bendeni şâhum
Eyle kerem-i lutfun ile cümleye fermân (K.2/43)

Dûr-bînlik ider her söze geldükçe o tab'ı
Görsün nic'olurmuş dahî âlemde suhandân (K.2/44)

Eglerse eger bendene imdâd yem-i lutfun
Mürvârîd-i nazmum dür olur anda da ol ân (K.2/46)

Rezmî, çağdaşları olan Seyyid Nesib Dede'yi⁷ ve hakkında "*gülşen-i bâg-i maârifün bülbül-i zârı vü belâgat u fesâhatun şîrin-güftârı*" (Gürbüz 2005: 402) şeklinde övgülerde bulunduğu Kazasker Abdülbâkî Ârif Efendi'yi⁸ de ölümlerine düşürdüğü tarihlerle zikretmektedir.

Divan'da *birin bilür birin bilmez, gelüp gitmiş, kalmamış gitmiş, olmuş olmamış* gibi tezat üzerine kurulmuş ilginç redifler bulunmaktadır. Şiirlerde kullanılan redifler, şairlerin şahsî psikolojileriyle uygunluk göstermekle birlikte, yaşadıkları dönemin atmosferini de yansıtan birer tarihî belge niteliğindedir. Bağdatlı Rûhî'nin *eksilmede*, Bâkî'nin *kalmadı*, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *gitti*, Nâbî'nin *kalmamış*, Enderunlu Vâsîf'ın *o da bir zamân imiş*, Enderunlu Vâsîf ile Keçecizâde İzzet Molla'nın *harâb*

⁶ Dürrî-i Yek-çeşm sanıyla tanınan Dürrî'nin asıl adı Ahmed'dir. Van'da doğmuştur. Divan kâtipliği yapmış ve İran şahına elçi olarak gönderilmiştir. Tarih düşürmede ve hüsn-i hatta mahirdir. 1137 (M. 1724-25) tarihinde ölmüştür. (İpekten vd. 1988: 102).

⁷ Asıl adı Yûsuf'dur. 1123 tarihinde Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi olmuştur. Hat sanatında mahirdir. 1126 tarihinde vefat etmiştir. (Esrar Dede 2000: 495-497).

⁸ Kazasker Abdülbâkî Ârif Efendi, Tersane mahzen kâtibi Ammizâde Mehmed bin Mustafa Efendi'nin oğludur. Galatalı'dır. 1052/1642 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Ârif Efendi, birçok medresede müderrislik yapmış, Selânik, Bursa, Kahire, İstanbul kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Anadolu ve Rumeli kazaskeri olmuştur. 1712 yılında, ikamete mecbur edildiği Bursa'dan İstanbul'a dönmüş ve 8 Şevvâl 1125/28 Ekim 1713'te İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı Eyüp Sultan'dadır. (Tuman 2001: 603; Çapan 2005: 405-411).

redifli şiirleri, yer yer şairlerin psikolojilerini yansıtmakla birlikte, Osmanlı devletinin kaybettiği gücün kronolojisiyle paralellik arz etmektedir. Bu gibi redifler, içinde yaşadığı toplumun bir parçası olan divan şairlerinin, onun sosyal psikolojisinden uzak kalamayacaklarının da birer delilidir (Kurnaz 1997: 265-276). Rezmî de aşağıda ilk beyitlerini verdiğimiz şiirlerinde sevgilinin vefasızlığından, zamanın kötülüğünden şikâyet etmektedir. Redif olarak kullanılan kelimelerin olumsuz anlamlarının, şiirlerin bütününe meydana getirdiği karamsar hava dikkat çekicidir.

Vefâ vü cevrun ol hûbân birin bilür birin bilmez
Vefâ yok cevri ider her ân birin bilür birin bilmez (G. 198/1)

Bu bezmün zevk u şevki anladuk cümle gelüp gitmiş
Sehâ ile kerem hod dehre hâtemle gelüp gitmiş (G. 216/1)

Ey gönül bir nev-cevân sev dil-ber olmuş olmamış
Hüsn-i Yûsufdan gerekse ber-ter olmuş olmamış (G. 221/1)

Cihânda keşf-i râz itmege mahrem kalmamış gitmiş
Hulûs me'mûl olur âlemde âdem kalmamış gitmiş (G. 225/1)

Divan'da devrin sosyal hayatına dair bir takım ipuçları bulmak mümkündür. Dinî unsurlar, çeşitli tabiat olayları, şenlikler, eşyalar, meslekler, eğitim ve adalet sisteminin işleyişi gibi konular şiirlerde yer almıştır. Şair, aşağıdaki beyitte bayram panayırılarında kurulan dönme dolabı, sevgiliyi cefasından vazgeçirecek bir düzen kurma anlamını çağrıştıracak şekilde kullanır.

Îd-gehde kasd idermiş âşıkın öldürmege
Bir *dolâb kursak* cefâdan bâri biz *döndürmege* (G.416/1)

Rezmî, Müslümanlara ait Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı gibi özel günlerin yanında Yahudilerin çölü geçmelerini anmak için her yıl hasattan sonra kutladıkları Kamış Bayramı'na da (Hançerlioğlu 2000: 237) aşağıdaki beytinde yer vermiştir.

Neyle miskâl ile îd itmek Yehûd agyâr ile
Ragbet itmek gibidür gûyâ *Kamış Bayramına* (M.54)

Yine döneme mahsus yiyecek ve içecek adları da şiirlerde kullanılmıştır.

Bîmâr iken çemende zerîn nîlûfer hezâr
Dînâr şarâbı oldu ana sanki cûybâr (G.176/1)

Çıkar dilden gam u endûh-ı âlem taşra hep dirler
Arak-çîn ile nûş iden mukadder dârçîn âbı (KT.4/2)

Bazı şiirlerde gûy u çevgân, güreş, satranç gibi oyunlar ve bu oyunlarla ilgili terimler kullanılmıştır.

Ben yiter dimem tolu virsen de câmı sâkiyâ
Arkamı yire getirsen de dimem ben yine pes (G.210/2)

Aldun açmazdan dil-i ferzânemüz ey hüsn-i şâh
Kışladı gam mülk-i dilde itdün ömrüm sen tebâh (G.474/1)

Sad-renc ile dili bî-ruh kodun yollarda kim
Nâmin almadı kalup atsuz piyâde şâh-ı râh (G.474/2)

Ayrıca toplumun âdetleri, gelenekleri, görenekleri ve inanışları da şiirde işlenmiştir. Aşağıdaki beyitlerde yer alan yatmadan önce dua etmek, hava durumu tahmini yapmak gibi unsurlar bu tür kullanımlara örnektir.

Her gice hâlî mi sandun subha dek yohsa bizi
Okıyup üfürmeden kadeh duâsın yatmayuz (G.199/2)

Yâr gelicek demleri bâd-ı sabâdan bilürüz
Giceden gün dogacak günü hevâdan bilürüz (G.205/1)

Rezmî, rakibi kötülerken toplumun değer yargılarından, gelenek, görenek ve âdetlerinden faydalanmıştır. Toplum içerisinde ayak uzatarak oturmanın ayıp karşılanması, erkân bilmeyen rakibin sevgiliye insanların içerisinde kadeh uzatmasını çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. İnsanlar tarafından hoş karşılanmayan özellikler rakibe atfedilmiştir. Âşık solundan kalktığı bir gün uğursuzluk işareti olarak rakibe rastlamıştır. Doğduğunda tuzlanmadığı için rakibin sözleri tatsız tuzsuzdur.

Görmedük agyâr-ı bed-kâr gibi bir sâhib-dimâg
Halk içinde *uzadur* dil-dâra bî-pervâ *ayag* (G.242/1)

Solma kalkdum gibi agyâra râst geldüm bu gün
Yine mest olmuş gelür mey-hâneden dutmaz yasag (G.242/2)

Tuzlamamışlar rakîbi dogduğı demde ne şek
Anun için her zemân *güftârı* böyle *bî-nemek* (M.55)

Rezmî, şiirlerinde günlük yaşamın bir parçası olan kıyafetlere ve bunların kumaşlarına, renklerine dair unsurları şiirlerinde işlemiştir. Sokakların başlıkları, yeniçerilerin kurdağzı pabuçları gibi çeşitli meslek mensuplarına ve onların giyim-kuşam özelliklerine yer vermiştir.

Yine *kurd agzı pâ-pûçla* dolaşur her şebde
Bekleyor subha degin yâr eşigin o çomar (G.157/2)

Ol *solak* dil-berine mâil olanlar ışk ile
Başına teller takınsun iki yana sol u sag (G.241/2)

Divan'da İstanbul, Beşiktaş, Dolmabahçe, Üsküdar, Galata, Hisar, Vefa Meydanı, Bebek Bahçesi, Kurşunlu Mahzen, Bostancıbaşı Köprüsü, Yeni Çarşı, Seng-i Meh, Edirne, Ak Binar, İzmir, Dinar, Mora, Ceyhun Nehri, Murat Nehri gibi yer adları çeşitli vesilelerle anılmıştır. Şair, Beşiktaş'taki köşkünden de sıkça bahsetmiştir. Aynı zamanda bir ressam olan Rezmî, köşkünün resimlerini yapmış ve üzerlerine şiirler yazdığı bu resimleri padişaha sunmuştur.

Rezmî'nin şairliğinin yanında ressamlık yönünün de olduğu, *Divanı*'ndaki söyleyişlerden anlaşılmaktadır. Rezmî, yapmış olduğu resimlere tarihler düşürmüştür. Özellikle bu tarihlerden ve tarihlerin başlıklarından, onun ressamlığı ve resimleri ile ilgili bilgiler edinmek mümkündür:

“*Kâğıd Üzerine Tahrîr Olinup Billûr Pertev İle Bakıldukda Mücessem Görinen Yalı Köşkinün Huzûr-ı Hümayûna Virilen Resminün Târihidür*”, “*Rikâb-ı Hümayûna Virilen Yalı Köşkinün Üzerine Tahrîr Olinan Ebyâtdur*”, “*Bu Hakîre Mahsûs Olan Kâğıd Üzerine Resm Tahrîr Olinup Billûr Pertev İle Bakıldukda Derûnî Bîrûnî Mücessem Görinür İtmâm Târihidür*”, “*Üsküdârda Vâki Vâlîde Sultân Hazretlerinün Binâ Eyledüğü Câmî-i Şerîfün Târihidür Mücessem Kâğıd Üzerine Resm Olnup Virilmiştir*”, “*Bu Resmün Târihidür.*”

Divanı'nda kendi ressamlığını öven ve resim sanatının üstatlarını anan Rezmî, şiirlerinde resim sanatıyla ilgili terimlerin bulunduğu söyleyişlere de yer vermiştir.

Kıl kalemle zülf-i yâr çekmekde Mânîdür gönül
*Ebruvânın yazmada Bihzâd-ı sâni*dür gönül (G.309/1)

Bu *resm* üzre *temâşâdur mücessem* görünür yir yir
Bakan *billûr pertevle* görür 'aynıyla seyrândur (T.6/11)

Rezmî'nin vefatına tarih düşüren Osmanzâde Tâib, onun resminin, Mânî'nin *Nigâristân* kitabındaki resimleri kıskandıracak kadar güzel olduğunu ifade etmektedir.

Hüsn-i tarhına Sinimmâr-ı hîred hayrân idi
Eylemişdi hânesin reşk-i Nigâristân-ı Çîn

(Çapan 2005: 242)

Resim ve şiir arasındaki ilişki üzerinde duran M. Kayahan Özgül'e göre resmin şiirle ilişkisi -özellikle Batı'da- oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Bizde ise klasik şiirimizin mazmunlar ve sürrealist hayaller üzerine kurulu olmasından dolayı modeli şiir olan tablolar azdır. Tanzimat'la birlikte, mazmunlara karşı verilen savaş kazanıldıkça realiteye, dolayısıyla resme daha yatkın şiirler yazılmış, bu sayede özellikle Servet-i Fünûn döneminde pek çok örneğinin görüldüğü "şiir-resim"ler ortaya çıkmıştır (Özgül 1997: 11-35). Yapmış olduğu resimlerle ilgili şiirler yazarak yöntem bakımından "şiir-resim" anlayışından ayrılmakla birlikte, Rezmî gibi bir örnekle Türk edebiyatında resim-şiir ilişkisi daha eski tarihlere götürülebilir.

Şiir ve resim sanatlarıyla uğraşan Rezmî'nin aynı zamanda müzikle de ilgili olduğu görülmektedir. *Divanı*'ndaki şiirler musiki terimlerinin sıkça kullanılması bakımından dikkati çekmektedir. Aşağıya bazı örneklerini aldığımız beyitlerde müzik aletleri, makam isimleri, müzik öğretimi ile ilgili çeşitli terimler, âşık-maşuk-rakip üçlemesi içerisinde, sevgilinin güzelliğini, âşığın âşıklık kudretini ve rakibin özelliklerini anlatmak için kullanılmıştır.

Yedi iklimi geşt itsen bulunmaz *telîne* hem-ser
Ne *çalar Zühre* yanında yâr olsa destine *şes-târ* (G.87/4)

Nâlemüz ol seng-dile bir *perde te'sîr* itdi kim
Mutribâ şimden girü var *sâzunı* sen taşa *çal* (G.314/3)

Bûselik nagmeleri gûşuma çalındığı ân
Eşk-i çeşmüm dutar o demde benüm *devr-i revân* (G.371/1)

Okur beste-nigâr uşşâka şehnâz u muhayyerde
Olur hayrânı ol dem *bî-nevâlar çâr-gâh* itse (G.426/3)

Aşağıdaki beyitte geçen "gazel bağlamak" tabirinden ve diğer beyitteki ifadelerden Rezmî'nin şiirlerinin bestelendiği de düşünülebilir.

Söyledükçe gazelüm bağladı gönlümce o yâr
İşiden güfte-i Rezmî didiler beste-nigârın (G.279/5)

Hayâl-i zülf-i dil-dâr ile Rezmî itdüğüm güftem
Sabâda anı bir üstâd-ı kâmil eylemiş beste (G.458/5)

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Osmanlı hanedanına mensup bir şair olan Rezmî, 17. yüzyılda, henüz resim sanatının yaygın olmadığı bir dönemde, resim yapmış ve musiki ile ilgilenmiş çok yönlü, zarif bir sanat-kâr olarak dikkati çekmektedir. Döneminde edebî bir muhite mensup olmamış bir şair olarak, şiirlerinde ailesi, köşkü ve çevresi gibi bireysel

konuları sıkça işlemiştir. Ayrıca mahlas olarak seçtiği Rezmî'nin kelime anlamının aksine, şiirlerinde aşk, sevgili, sevgilinin güzelliği, eğlence meclisi gibi konulara yer vermiştir. Onun şiirleri, şairin yaşadığı dönemin sosyal hayatının çeşitli yönlerine ışık tutacak mahiyettedir. Deyimlerden sıkça yararlanarak, yer yer de halk söyleyişlerini kullanarak meydana getirdiği sade dil ve kolay anlaşılabilir bir yapıya sahip olan söyleyiş onun üslup özelliğidir.

KAYNAKÇA

- AKSOYAK, İsmail Hakkı, (2008)“Osmanlı Şairlerinin “Aruz Tasarrufları” ve Araştırmacıların Gereksiz Müdahaleleri”, *Turkish Studies (Prof. Dr. İsmail Ünver Adına - İmlâ Özel Sayısı)*, vol. 3/6, s. 59-74. (<http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi12/3aksoyahakkı.pdf>)
- ÇAPAN, Pervin, (2005), *Mustafa Safâî Efendi, Tezkire-i Safâî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâidi'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*, Ankara.
- Esrar Dede, (2000), *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, (hzl. İlhan Genç), Ankara.
- Hüseyin Ayvansarâyî, (1985), *Mecmua-i Tevârih*, (hzl. Fahri Ç. Derin-Vahid ÇABUK), İstanbul.
- GÜRBÜZ, Mehmet, (2005), *Rezmî Divanı, (İnceleme-Metin-İndeks)*, (Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, (2000), *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul.
- İPEKTEN, Haluk, İSEN, Mustafa-TOPARLI, Recep-OKÇU, Naci-KARABEY, Turgut, (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara.
- KAYA, Bilge, (2002), *Hisâlî, Hayatı-Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)*, (Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- KÖKSAL, M. Fatih, (2001), *Edirneli Nazmî, Mecmaü'n-Nezâ'ir (İnceleme-Tenkitledi Metin)*, C. 1, (Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.
- KURNAZ, Cemal, (1997), “Divan Şiirinde Belge Redifler”, *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara.
- Mehmed Süreyyâ, (1315), *Sicill-i Osmânî*, C. 4, İstanbul.
- Mehmet Tefvik Efendi, (1989), *Mecmuatü't-Terâcim*, (hzl. Ruhsar Zübeyiroğlu), (İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Özgül, M. Kayahan, (1997), *Resmin Gölgesi Şiire Düştü – Türk Edebiyatında Tablo Altı Şiirler*, İstanbul.
- Recâizâde Ahmed Cevdet, (1998), *Nevâdirü'l-Âsâr Fî Mütâlaati'l-Eş'âr*, (hzl. Abdülkerim Abdülkadiroğlu-Mehmet Sarı), Ankara.
- Sâlim, (1315), *Tezkire-i Sâlim*, İstanbul, C. 3.
- Silahdarzâde Mehmed Emin, *Silahdar Tezkiresi*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih, nr. 795.

- Şeyhî Mehmed Efendi, (1989), *Vakâyiü'l-Fuzalâ (Şakâyık-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri)*, (hzl. Abdülkadir Özcan), C. 4, İstanbul.
- TUMAN, Mehmet Nail, (2001), *Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, (hzl. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), , C. 1-2, Ankara.